

4.6. Метельова Т.О. Боротьба з регіональним сепаратизмом в Італії: здобутки й уроки

Сьогодні для України аналіз і узагальнення накопиченого країнами світу досвіду боротьби з регіональним сепаратизмом, засобів і способів досягнення успіхів на тому шляху та врахування невдач є вкрай важливими для розробки й втілення стратегії мінімізації сепаратистських загроз та нейтралізації чинників, що їх спричиняють. І зумовлено це не лише відвертою російською агресією на Сході України та анексією Криму, здійсненою не без використання певних сепаратистськи орієнтованих верств та політичних сил, а й потенційною загрозою свідомого використання сепаратистського фактора в інших регіонах, зокрема, прикордонних.

Попри всі відмінності в історичному шляху України й Італії є в них і чимало спільного. Обидві країни впродовж своєї найновітнішої історії зазнавали (звісно, значно різною мірою і в дуже відмінних формах) впливу зовнішніх чинників на роздмухування сепаратистських настроїв в окремих регіонах, в обох (і це – в першу чергу), різні частини територій історично перебували під впливом протилежних культурно-цивілізаційних центрів тяжіння. Останнє й зумовило істотні відмінності всередині країн – між Сходом і Заходом в Україні та Північчю й Півднем в Італії й слугувало глибинною підставою для розвитку в них регіонального сепаратизму. Відтак досвід Італії в протидії регіональним сепаратистським інтенціям, його позитиви й негативи, варто врахувати й Україні.

З усіх європейських країн Італія не лише належить до тих, хто потерпає від цього явища чи не найбільше, а й з 1990 рр. найпоштовіше прямує шляхом регіоналізації країни як цілеспрямовано обраним способом приборкання й подолання сепаратизму й загрози територіальної цілісності держави. Серед причин розвитку сепаратизму в Італії, як і інших країнах сучасної Європи, можна виділити внутрішні і зовнішні. До внутрішніх слід віднести тривалий історичний досвід існування складових частин країни як незалежних суб'єктів політичної і геополітичної реальності; соціокультурні (етнічні, релігійні, мовні, ціннісні тощо), політичні, соціально-економічні відмінності регіонів у складі однієї держави; особливості державної культурної політики та політики історичної пам'яті в країні та, як наслідок, високий ступінь самоідентифікації місцевого населення окремих регіонів більшою мірою з регіоном, ніж із національною державою. До зовнішніх належать втручання інших держав з вимогами захисту свого етнічного на-

селення на території іншої країни, вплив політики ЄС, відображений в його актах і функціонуванні спеціальних органів, що сприяють розвитку регіоналізму, та останніми роками, в новій геополітичній реальності, елементи «гібридного впливу» з боку зацікавлених у дестабілізації ситуації в країні чи в Європі в цілому суб'єктів міжнародних відносин.

Від початку етногенезу на італійських землях спостерігаються спричинені внутрішніми процесами та зовнішніми історико-культурними впливами відмінності між Північчю та Півднем. Історичною подією, що визначила їх поглиблення, був поділ Римської імперії на дві частини у 395 р. Столицею Західної Римської імперії стає Мілан, що на той час уже понад триста років мав досвід міського самоврядування, Східної – Константинополь. Тривалий історичний час північ і південь Італії перебували під переважним впливом двох світоглядно й ціннісно відмінних імперій, а в подальшому – їхніх культурно-світоглядних нащадків. Після розпаду Західної Римської Імперії північна Італія потрапила під контроль переважно німецьких етносів – остготів, лангобардів, франків, норманів. Натомість південь Італії, Венеція і Сицилія залишалися під впливом Східної Римської імперії – Візантійської.

Італійській півночі історично притаманні тривалі державницькі традиції (з VIII ст. до н.е.), традиції існування самоврядних міст. Упродовж архаїчного й античного часу, Середніх віків прогресивного значення і центру тяжіння на півночі Італії набувають Мілан і в цілому Паданія, де формуються основи північно-італійської ідентичності. Уже у VI-VIII ст. унаслідок завоювання північної Італії лангобардами суттєвих змін зазнали земельні відносини в регіоні – було ліквідовано великі латифундії.

Цей же регіон перетворюється на локомотив ранньоіндустріальних (капіталістичних) відносин, що є живильним комунікативним ґрунтом для формування особистісних і активістських цінностей. Відповідний ціннісний ландшафт сприяє активному цивілізаційному розвитку півночі і в модерну добу – зміцненню тут індустріального способу виробництва, а також процесам націєтворення та формування засад демократичної й правової державності. В XI–XII ст. на загальній площі італійських земель у 300 тис. кв км нараховувалось 278 міст, що виступали центрами адміністративних округів. У цей час більшість з них у північній та центральній частині країни являють собою незалежні міста-комуни. Уже в XIV ст. вони перетворюються на найбільші в Європі центри промисловості й торгівлі, тоді ж тут з'явилися перші елементи раннього капіталізму – виникають перші у світі мануфактури.

Більшість селян Північної і Центральної Італії вже в XIII – XIV ст. були особисто вільними, також саме на півночі Італії (у П'ємонті) в XIV ст. відбулося перше в історії велике антифеодальне й антицерковне селянське повстання в Європі (повстання Дольчино 1304–1307 рр.) і перші великі повстання найманих працівників (у 1371 р. та 1378 р.) з вимогами не лише економічних, а й політичних прав.

Натомість італійський південь модифікується згідно Візантійських, частково – арабських впливів з їх акцентованою ціннісною підпорядкованістю індивіда громаді, що в політичному плані перешкоджає формуванню демократизму й територіального самоврядування, а в економічному – слугує гальмом на шляху індустріальних перетворень. Візантійський вплив на півдні Італії в IX – X ст. поєднувався з консервацією архаїчних стосунків, експансією ісламу, а Сицилія була поступово підкорена арабами – в XI ст. іслам сповідували більше половини її жителів. Особливістю економічного розвитку Півдня в ранньомодерну добу була втрата містами прав самоврядування, швидке закріпачення селян, слабкий розвиток ремесел та консервація феодальних відносин. Унаслідок таких відмінностей в історичних долях італійської півночі по сьогодні властиві цінності громадянської культури, солідарної відповідальності, співпраці. В орієнтаціях жителів півдня переважають корпоративізм, безвідповідальність, авторитаризм.

А отже, тривалий час території Італії перебувають під переважним впливом двох різних культурно-цивілізаційних центрів тяжіння – світоглядно й ціннісно відмінних Західної та Східної Римських імперій та їхніх культурно-світоглядних нащадків.

В об'єднаній у 1861 р. Італії культурно-ціннісний розрив між північчю й півднем не зменшується, а в дечому й посилюється, трансформуючись у виразний економічний вигляд: «багата Північ» і «бідний Південь». Він зберігається, а частково й посилюється у XX ст. і перетворюється на сталу ознаку економічного ландшафту країни. До сьогодні економіка півдня зберігає переважно аграрний характер, а латифундистське землеробство, що зародилося століття тому, було ліквідоване лише в середині XX ст. Спроби реформувати й трансформувати південь країни, пов'язані переважно з бюджетним перерозподілом коштів на користь останнього й амбітними проектами його індустріалізації та модернізації (також бюджетним коштом), що періодично здійснювалися з моменту виникнення єдиної Італії, до середини XX ст. не мали значного успіху. На заваді тривалий час ставала надмірна централізація у сфері взаємин регіонів і центру. Територіальний поділ новопосталої країни було здійснено значною

мірою штучно – так, що в межах утворених територіальних одиниць незрідка потрапляли інші за соціокультурними ознаками частини, які не мали досвіду співіснування в рамках однієї адміністративно-територіальної одиниці; законодавство в усіх регіонах було уніфіковано за зразком, властивим об'єднувачому центру – П'ємонту. І невдачі першої адміністративно-територіальної реформи 1880 рр., як, утім, і ліберально-демократично орієнтованих модернізаційних процесів початку ХХ ст. значною мірою пояснюються тим, що сфера відносин регіонів з центром майже не зазнала змін.

Додатковим чинником, що підживлював і підживлює сепаратистські настрої та дозволяє їх політичним виразникам апелювати до етнокультурної самобутності регіонів, є етнічна і мовна структура країни. Італія є місцем проживання 14 лінгвістичних меншин, які складають 7% населення держави. У момент її об'єднання, в 1860 рр., лінгвістичне розмаїття було настільки велике, що, за різними даними, тільки від 2,5 до 10% всіх італійців говорили національною мовою. Італійська мова отримала статус офіційної в країні лише на підставі закону від 15.12.1999 р. «Про захист мовних історичних меншин». Тим же законом визначено, що під охорону держави потрапляють групи населення, що розмовляють албанською, німецькою, грецькою, словенською, хорватською, французькою, каталанською, франко-провансальською, фріульською, ладінською, окситанською й сардинською мовами. Разом з тим попри де-юре обов'язковість закону для всієї держави, після реформ середини – другої половини ХХ ст. мовні питання віднесено до компетенції регіональних, провінційних і муніципальних органів влади, а отже території, що потрапляють під його дію, визначають муніципалітети за бажанням не менше 15% жителів або однієї третини муніципальних радників тих же комун. На 2009 р. з 8101 муніципалітетів країни закон здійснювався на місцевому рівні в 1076 комунах, що становить близько 13% загального числа, на їх території проживає близько 4 млн осіб, тобто приблизно 7% від чисельності населення країни.

Переважання регіональних настроїв і ідентифікацій над загальнонаціональними спричинено ще низкою факторів, серед яких слід відзначити слабкість загальнонаціональної культурної політики, яка внаслідок адміністративно-політичних змін, розпочатих з середини минулого століття й продовжуваних до сьогодні, дедалі більше поступається регіональним культурним політикам. Слабкою є й державна політика історичної пам'яті, що також віддана регіонам, за якої загальнонаціональні історичні постаті

не пропагуються, а збереження культурних пам'яток хронічно недофінансується, оскільки доходи від туризму і туристичний збір залишаються в розпорядженні регіонів.

А отже апелювання сепаратистськи орієнтованих політичних сил регіонів півночі й півдня Італії до різного минулого, до етногенетичних та историко-культурних відмінностей має під собою певний ґрунт. І виведення їхнього родоводу лише з нерозв'язаних економічних потреб регіонів, як це часто трапляється в дослідженнях витоків італійського сепаратизму, є значним спрощенням.

У повоєнний час регіональні проблеми, жорстко придушені в період фашистської диктатури, постали перед країною з новою гостротою. Перші ж кроки Італійської Республіки були спрямовані на їх розв'язання – в першу чергу через істотну зміну моделі взаємин центру й регіонів на користь розширення можливостей останніх. Уже в цей час Італія поступово стає на шлях контрольованої регіоналізації як засобу боротьби із сепаратизмом. Конституцією 1947 р. гарантовано широкі самоврядні права комунам, провінціям і регіонам, а 5 з них – Фріулі-Венеція-Джулія, Трентіно-Альто-Адідже і Валле-д'Аоста (усі – північні), а також Сардинія і Сицилія (південні) отримали спеціальний статус, що передбачав розширені повноваження, закріплені Конституцією. Такий статус передбачав і те, що зібрані в регіонах податки переважною більшістю залишаються в їхньому розпорядженні: від 60% у Фріулі-Венеція-Джулія до 100% у Сицилії.

Регіон Фріулі-Венеція-Джулія виділяється своїм етнічним і мовним різнобарв'ям. До його складу входить і словенська меншість, яка з VI ст. становила тут автохтонне населення. Значну частину регіону після Другої світової війни передано Югославії. Узяті на себе Італією міжнародні зобов'язання з забезпечення прав словенців були основною підставою для визначення особливого статусу регіону в 1963 р. після врегулювання з Югославією питання про прикордонні території. Титульною групою є фріулі – носії фріульської мови, законодавчо визнаної і державою, і регіоном окремою мовою, що підлягає захисту і просуванню. За даними дослідження 2014 р., її використовує, в більшому чи меншому обсязі, 49% населення регіону. Словенську ж, за розрахунковими оцінками для всього регіону станом на 2017 р. використовують 3,7%.

Сильних регіональних партій, що поширювали б ідеї сепаратизму, у регіоні немає. Партія «Словенська Спілка», що репрезентує словенську меншину, посідає особливе місце через присутність у виборчому законодавстві норми, якою представникам цієї меншини гарантовано щонайменше одне місце в регіональній

радї за умов отримання не менше одного відсотка голосів у регіоні. Політична програма партії не містить положень, співмірних із сепаратистськими, її основна вимога – збереження національної ідентичності словенців у складі Італійської держави. Зовнішні впливи (з боку раніше Югославії, а тепер Словенії), що могли б призводити до загострення ситуації в регіоні та інспірацію етнічно зумовлених сепаратистських настроїв, відсутні.

Лише одна з трьох існуючих політичних сил – «Фронт Джулії» пропагує ідею відділення від Італії й відновлення вільної території Триєст, що існувала як підмандатна ООН. Заснована РБ ООН у 1947 р. з метою знизити ризик територіальних претензій між Італією і Югославією, територія була поділена на англо-американську і югославську зони. За умовами Лондонського договору 1954 р., першу зону приєднано до Італії, другу – до Югославії. За Озімським договором 1975 р. територію як окрему одиницю було скасовано. Положення Озімського договору й досі викликають незадоволення у регіонального політикуму, оскільки оговорена в ньому гарантія прав словенського населення в Італії не врівноважувалась аналогічною гарантією з боку Югославії прав італійського населення, що становило більшість в Істрії, колишній римській провінції.

Сепаратизм у регіоні підживлюється й політичними силами Півночі: в 1990 рр. тут було популярним і доволі успішним регіональне відгалуження партії «Ліга Півночі», під впливом якої 19.12.1990 р. регіональна рада округу ухвалила постанову про необхідність федеральної реформи італійської держави. Однак постанова не мала жодних практичних чи правових наслідків. На сьогодні вплив цієї партії в регіоні істотно зменшився.

У регіоні Трентіно-Альто-Адідже, що включає в себе автономні провінції Тренто і Больцано, понад 65% жителів складають етнічні німці, близько 30% – італійці та 4% – ладіни. З XIV ст. територія регіону була частиною Габсбурзької імперії. За Сен-Жерменським мирним договором (1919 р.) обидві частини регіону були передані зі складу колишньої Австро-Угорщини до Італії. Після приходу до влади фашистів німецькомовне населення зазнавало примусової італізації, поєднуваної з політикою заохочення міграції етнічних італійців з інших частин країни до цього регіону. На час звільнення Італії від фашизму етнічний склад регіону суттєво змінився на користь італійців. За умовами Паризької угоди між Австрією та Італією від 1946 р., Альто-Адідже (Південний Тіроль) набував мовної, культурної, політичної та економічної автономії в межах італійської держави. Однак і в нововиділеному регіоні італійці

становили більшість, що не дозволило забезпечити необхідні гарантії німецькомовного населення. Створена в травні 1945 р. партія німецькомовної меншини – «Південнотірольська народна партія», що до сьогодні залишається впливовою, в 1946 р. збрала 155 тис. підписів під петицією з вимогою возз'єднання з Австрією, а в 1957 р. організувала марш протесту за участю близько 35 тис. осіб. Протягом 1960 рр. сепаратистські настрої цієї етнічної групи не лише призвели до гострого політико-правового конфлікту, а й вилилися в низку терористичних актів, спрямованих проти італійської державності та її інститутів, були й людські жертви. Найвідомішою серед виниклих тоді терористичних організацій був Комітет за звільнення Південного Тіролю, в діяльності якого брали участь не лише представники німецькомовної громади регіону, а й громадяни Австрії і Німеччини. У відповідь італійська держава вдалася до масованої військової присутності в регіоні. Водночас проблема Південного Тіролю перетворилася на провідну в зовнішній політиці Австрії. У 1959 р. її міністр закордонних справ виніс проблему італійського регіону на обговорення Генсамблеї ООН, яка ухвалила дві резолюції (1960 та 1961 рр.). Ними Австрію та Італію закликали «до переговорів з метою розв'язання всіх суперечностей, виниклих під час реалізації пунктів Паризької угоди».

У 1969 р. в Італії затверджено «Пакет заходів», яким детально регламентовано дії з забезпечення автономії провінцій – Больцано (або Південний Тіроль) та Тренто. Причому ратифікацію його було здійснено трьома повноважними зборами: земельними зборами провінції Больцано, Італійським парламентом і – нижньою палатою Австрійського парламенту (Національною радою). «Пакетом» було передбачено передачу законодавчих і адміністративних повноважень з компетенції загальнодержавного уряду цим двом провінціям. Причому значну частину прав було надано саме населенню Больцано, дві третини якого складають німецькомовні громадяни. Однак знадобилися ще роки й тривалі переговори між німецькомовними південнотірольцями і центральним урядом Італії, а також урядами Італії та Австрії аби остаточно розв'язати конфлікт і розробити систему заходів, що регулюють співіснування етнічних груп у провінції. 1992 р. австрійський уряд ухвалив «Декларацію про вичерпання конфлікту», в якій констатовано усунення суперечностей між Австрією та Італією з приводу виконання рішень Паризької угоди. Тоді ж своє задоволення реалізацією Пакета реформ офіційно висловила (в тому числі – Австрії) й «Південнотірольська народна партія».

Конституційна реформа 2001 р. ще більше розширила вже наявні повноваження регіону. Нині обидві провінції – Тренто й Больцано – мають більші повноваження, ніж регіон, який виконує функцію формальної конституційної рамки для них обох (регіональний статут єдиний для двох провінцій), цілком самостійних у більшості питань. Статус провінцій сьогодні є фактично адекватним тому, що мають суб'єкти федерації.

Взаємини італійців і німецькомовних мешканців регіону у провінції Больцано регулюються низкою правил, які забезпечують етнічний паритет у всіх сферах суспільно-політичного життя. Серед них: обов'язкова етнічна кадрова ротація на всіх рівнях і у всіх владних структурах провінції та регіону; рівноправне функціонування німецької та італійської мов як офіційних (крім армії, де використовується лише італійська).

Попри отримані величезні регіональні повноваження й самостійність, попри високий рівень життя (валовий регіональний продукт на душу населення автономії станом на 2017 р. більш ніж у півтора рази перевищує ВВП на душу населення країни при тому, що кількість населення регіону складає менше 1% від населення країни), сепаратистські настрої тут залишаються сильними. У 2008 р. керівники 130 населених пунктів підписали звернення до уряду Австрії з проханням прийняти регіон до складу землі Тіроль. У 2010 р. партії «Свобода Південного Тіролю» і «Союз Тіролю» провели кампанію з надання мешканцям регіону подвійного громадянства, а також опитування, під час якого 95% респондентів заявили, що не відчують себе італійцями. У 2012 р. сукупний за результатами виборів рівень популярності радикалів сягнув 30%. Тоді «Південнотірольській союз стрільців» і рух «Геть від Риму» організували мирну демонстрацію (5 тис. учасників) з гаслами виходу зі складу Італії і приєднання до Австрії. За підтримкою сепаратисти звертаються й до уряду Австрії. Як правило, навіть такі відверто сепаратистські дії залишаються без наслідків – і з боку Австрії, і з боку Італії.

У регіоні Валле-д'Аоста, розташованому на півночі Італії на кордоні з Францією, рідною мовою корінного населення є арпітанська (франко-провансальська). Тут з 1948 р. офіційно запроваджено франко-італійський білінгвізм. Однак згідно з результатами соціологічних опитувань 2001 р., 71,58% респондентів своєю рідною мовою назвали італійську, 15,37% віддали перевагу різним діалектам, французька ж виявилася рідною для 0,99% опитаних. Політичні партії, що висувають вимоги більшої автономії регіону або ж федералізації Італії, існують, однак не мають значного впливу і

не присутні в інституціоналізованому політичному житті країни. Слід зазначити, що на відміну від Австрії, Франція не втручається у внутрішнє життя Італії з вимогами захисту прав франкомовного населення. Останній спалах напруженості в регіоні припав на кінець Другої світової війни, коли в березні 1945 р. французькі війська увійшли у Валле Д'Аоста. Тоді переговори італійського уряду з Шарлем де Голлем про їх виведення залишилися безрезультатними, й досягнути успіху вдалося лише завдяки втручанню США. У червні 1945 р. французькі війська було виведено, й Франція передала регіон Італії. Відтак і цей випадок є не виявом регіонального сепаратизму, а радше міждержавним конфліктом.

Етногенез автохтонного населення Сардинії досі дискусійний, а мова, якою вони розмовляють, незрозуміла для італійців, нею володіють (станом на середину 2000 рр.) близько 3% населення країни. Регіон традиційно відносять до найбільш економічно й соціально відсталих: офіційно визнаний рівень безробіття на острові перевищує 18%, а в соціальній структурі досі збереглися елементи докапіталістичних відносин. Протягом багатьох років тут існує рух за незалежність від Італії і будь-якої іншої держави – *Indipendentismu SARDU*. Основним аргументом на користь незалежності регіону є, проте, не економічний, а мовно-культурний. Як наполягають ідеологи незалежності острова, сардинська культура значно відрізняється від італійської, а сардинська мова перебуває під загрозою поступового зникнення. І хоча в 1999 р. сардинську мову законом визнано самостійною і такою, що охороняється, складне економічне становище регіону унеможливило ефективні заходи з її збереження. Економічне й мовне питання стабільно підживлюють тут сепаратистські настрої. Соціологічне опитування 2012 р. показало, що 40% жителів Сардинії проголосували б за відділення від Італії.

Попри некритично високий рівень підтримки населення, сепаратистські партії вирізняються своїм радикалізмом. Практично для всіх них досягнення островом принаймні повноцінної автономії розглядається як необхідний крок на шляху подолання його соціально-економічних проблем. Крім того, у соціальній мережі Facebook існує група «Canton Maritimo» («Приморський кантон»), що ставить за мету приєднання Сардинії до Швейцарії. Правових наслідків існування цієї групи не має. Ще одна доволі маргінальна, однак активна й рішуча група – «Партія незалежності Сардинії», відома спробою 2008 р. проголосити незалежну Республіку Малу-Венту на острівці поблизу Сардинії, захопивши його і розпочавши виготовляти власну «валюту». Італійська центральна влада доволі мляво відреагувала на цю акцію: тільки че-

рез 5 місяців «засновники республіки» були видворенні з острова й општрафовані «за нанесення шкоди природі». І лише після багаторазових спроб з боку цієї групи знову захопити острів та відмови сплачувати податки «державі-загарбнику – Італії», у 2012 р. їх нарешті заарештували – однак не за сепаратизм, а «за незаконне захоплення землі».

Сицилія – острівний регіон, що вирізняється стійкими автономістськими традиціями. Колонізована греками у VIII ст. до н.е., Сицилія довгий час була осердям міст-держав, що відігравали значну роль в античній цивілізації. І хоча в подальшому, з III ст. до н.е. і впродовж 6 століть, вона перебувала під владою Римської республіки, романізованою не була, використовуючись римлянами як периферійне джерело сільськогосподарської продукції. Наслідком римської окупації стало створення великих землеволодінь – латифундій, що проіснували аж до нашого часу й були ліквідовані лише під час земельної реформи 1950–1960 рр. Крім економічних та історико-культурних причин збереження сепаратистських настроїв, вагомою досі залишається мова: сицилійська мова не визнана законом самостійною, а її використання дедалі зменшується. Сьогодні з кількох регіональних політичних сил ідеї самовизначення й незалежності регіону обстоює лише партія «Рух за незалежність Сицилії», вплив якої в останні роки невеликий.

Слід зазначити, що спроби оголосити «незалежність» окремої території не завжди закінчувалися їх припиненням з боку центральної влади. Сардинія тут радше виняток, ніж правило. У 1963 р. в італійській провінції Лігурія жителі села Себорга, розташованого неподалік від французького кордону, оголосили свій населений пункт однойменним князівством. У 1994 р. Себорга почала карбувати власну монету, випускати поштові марки, водійські посвідчення і номерні знаки. У квітні 1995 р. на референдумі Себорги мешканці 304 голосами підтвердили статус самопроголошеного «князя». У 2006 р. було оголошено про намір створити власну пенсійну систему і систему охорони здоров'я. Італійська влада ставиться до таких прецедентів лояльно, тому що фактичний контроль Італії над територією не заперечується. Жителі «князівства» сплачують податки і беруть участь в італійських виборах. Конфлікт між Себоргою та Італією є лише декларативним, судових позовів чи силових зіткнень між сторонами не було.

З середини 1970 рр. і по сьогодні залишається актуальною й болючою проблема сепаратизму успішних північних регіонів країни, що дозволяє деяким аналітикам припускати можливість розколу

Італії і зникнення цієї держави з політичної карти Європи. Середина 1970 рр. стала часом виникнення (у формі обласних ліг на півночі країни) сепаратистських партій Італії, які з регіонального масштабу дій зрештою вишли на загальнодержавний. Соціальною опорою перших ліг були дрібні підприємці, фермери, безробітні та інші протестні суспільні верстви. Однак невдовзі ідеї сепаратизму знайшли підтримку на рівні великого бізнесу та політичних еліт регіонів, незадоволених корумпованістю центральної влади й особливо – значними відрахуваннями з бюджету північних регіонів на користь південних. Світоглядною основою дистанціювання регіонів півночі від національної італійської ідентичності слугує міф про «працьовитих кельтів», що протистоять «ледачому півдню» й «Риму-зłodієві», та використання привабливих історичних образів самоврядних міських республік Середньовіччя.

Виникла в 1978 р. «Ліга Венето» проголосила себе захисником місцевих традицій і мов, у подальшому вимагала перегляду системи оподаткування з метою скорочення відрахувань до загальнодержавного бюджету, а в найбільш радикальні періоди своєї діяльності висувала вимоги повного відділення від Італії і визнання існування окремої венетської (венеційської) нації. Підставою для відділення слугувало заперечення достовірності результатів референдуму, за якими Венето об'єдналася в 1866 р. з Італією. На сьогодні регіону вдалося домогтися визнання на своїй території венетської мови як офіційної поряд з італійською. Це, втім, не зменшило рівня сепаратистських настроїв у регіоні. Онлайн-опитування в березні 2014 р. (якраз під час «референдуму» в Криму та його анексії Росією) показало, що 89% з тих, хто голосував (участь склала 73% населення з правом голосу – понад 2 млн осіб), підтримали створення суверенної федеративної республіки Венето. Підсумки «електронного референдуму» не мають жодної правової чи політичної сили, а Конституція Італії не передбачає можливості виходу зі складу країни. Голосування не мало наслідків і у вигляді якихось дій населення, однак спроби сецесії цього разу не були залишені без реагування: організаторам пред'явлено звинувачення в підтасовці підсумків, а 24 активіста руху незабаром заарештовані за «акції, включно з насильницькими, на підтримку відділення Венето і інших частин італійської держави».

Водночас новий, значно масштабніший, ніж до того, формат акції змусив центральну владу в подальшому піти на ще більше розширення повноважень регіонів. За результатами легальних, погоджених з Римом, консультативних референдумів про розширення автономних прав, що 22.10.2017 р. відбулись у Венето та

Ломбардії, «за» висловилися переважна більшість з тих, хто прийшли на дільниці: у Венето – 98%, у Ломбардії – понад 95%. Наслідком стало чергове розширення повноважень місцевої влади (у питаннях імміграційної, соціальної політики, податкових надходжень тощо).

У 1980 р. засновано автономістський рух «Ломбардську Лігу», яка згодом стає ініціатором об'єднання локальних рухів в єдину «Лігу Півночі», метою якої було б і об'єднання усіх територій півночі країни з подальшим відділенням від Італії. У першій половині 1990 рр. «Ліга Півночі» стрімко набирає популярність. На загальних виборах 1992 р. вона отримує 8,7% голосів виборців, на виборах 1994 р. у блоці з «Полюсом Свобод» С. Берлусконі майже повторює успіх – 8,4%. Парламентські вибори 1996 р. принесли їй 10,4% – 59 депутатських крісел і 27 сенаторських. Після виборів Ліга активно просуває ідею створення з північних і центральних багатих регіонів Італії самостійну державу Паданія (зі столицею в Мілані), до якої разом з Ломбардією, Венето, П'ємонт, Лігурією, Емілія-Романьєю її ідеологи відносили й Південний Тіроль. Восени 1997 р. пройшли вибори «парламенту» самопроголошеної Республіки Паданія. Голосування відбулося без пред'явлення «виборцями» документів. Цього разу сепаратистські дії через свою масштабність і залучення до них відомих постатей не залишилися проігнорованими: прокуратура Італії порушила кримінальну справу за фактом спроби зазіхання на державну цілісність. Однак справу традиційно було спущено «на гальмах». Загалом, реакція з боку італійської держави на сепаратистські заклики й дії в переважній більшості випадків залишається «доволі спокійною й іронічно-індиферентною».

У 1990 рр. здійснено низку реформ, знову спрямованих на посилення автономізації і самостійності регіонів. У червні 1990 р. прийнято новий закон про місцеве самоврядування, згідно з яким основною автономною ланкою визнано громади муніципалітетів і провінцій, життя яких регулюється ухваленими ними статутами. Законом посилено відповідальність місцевої влади перед виборцями шляхом залучення громадян до управління через референдуми, петиції, пропозиції тощо, запровадження прозорості в діяльності органів місцевих влад, розширення доступу до інформації. Закон також детально випишував відносини між центральним, регіональним і місцевим рівнями влади, надаючи регіонам значно більше права, ніж ті, що були зафіксовані в Конституції. Ним закладено й антикорупційні механізми у здійсненні влади на муніципальному, провінційному і регіональному рівнях. У тому ж ряду стоїть ухвалений 1999 р. Конституційний закон «Про

прямі вибори Президента регіональної джунти і про автономний статус регіонів», що вносить поправки до Конституції.

Найбільшим досягненням на шляху змін системи взаємин між регіонами і центром була Конституційна реформа 2001 р. Нею встановлено чотирирівневу структуру публічної влади: держава – регіони – провінції (поступово цей рівень де-факто скасовується без зміни конституції) – комуни й «столичні» міста. Нею також запроваджено автономію для всіх суб'єктів італійської країни з державою включно. У ст. 114 оновленого Основного закону зазначено, що «Республіка складається з муніципалітетів, провінцій, столичних міст, регіонів та держави. Муніципалітети, провінції, столичні міста та регіони є автономними суб'єктами, що мають власні статuti, повноваження та функції відповідно до принципів, викладених у Конституції». Водночас ст. 16 Конституції всім регіонам гарантує отримання прав, включно з бюджетно-фінансовими й податковими, аналогічних тим, що мають спеціальні – «після консультації з місцевою владою, відповідно до принципів, викладених у ст. 119». Відтак кордони між «простими» і «спеціальними» регіонами наразі стираються. Однією з небагатьох відмінностей між ними, що ще зберігаються, є закріплене за спеціальними регіонами право обговорювати з урядом можливість передачі регіону сфер відання, закріплених Конституцією виключно за державою, якого не мають ординарні регіони.

Слід відзначити, що під час реформи жодна сфера компетенції не була передана від регіонів державі, лише навпаки. Унаслідок реформи регіони отримали права й у сфері міжнародних відносин: право на встановлення власних міжнародних зв'язків під контролем з боку держави, прямих зв'язків регіонів з ЄС, зокрема й їх самостійної участі в підготовці нормативних актів ЄС, а також здійснення зовнішньої торгівлі. На сьогодні всі італійські регіони залучені в процес розширення міжнародних зв'язків. У результаті політичний устрій Італії отримав велику кількість практично федеративних рис.

Разом з тим за десятки років регіонального розвитку й політики, спрямованої на дедалі більше розширення самостійності регіонів, покладена понад століття тому мета розвитку півдня країни досягнута не була: він, звісно, став більш модернізованим, але не розвиненим. А отже економічна підстава збереження сепаратистських настроїв і потенційна загроза сецесії, при чому з боку як півдня, так і півночі країни, зберігаються.

Досягнутий на сьогодні масштаб регіоналізації країни, вихід регіонів на рівень самостійного міжнародного життя вплинув

на форми вияву сепаратизму, які зазнали істотної трансформації. З 2013 р. політичний курс «Ліги Півночі» зазнав кардинальних змін. Нинішній керівник партії, а разом міністр внутрішніх справ Італії і заступник прем'єр-міністра країни (з 1 червня 2018 р.) М. Сальвіні почав розбудовувати партійну структуру та змінив програмні цілі й гасла під загальнонаціональний формат. Відбувся перехід «Ліги Півночі» від регіонального автономізму й періодичних закликів до сецесії до радикального націоналізму (з наголосом на північноіталійській ідентичності) та євроскептицизму. Щоправда, євроскептицизм у її виконанні має специфічне забарвлення. По-перше, «Ліга» виступає не проти ЄС взагалі, а лише проти його нинішнього формату, акцентуючи потребу перетворення «Європи націй» на «Європу регіонів» (що дозволило б Північній Італії об'єднатися з її трансальпійськими сусідами). За великим рахунком, європейська інтеграція є для «Ліги Півночі» інструментом досягнення її сепаратистської мети. По-друге, яке впливає з першого, на тому шляху «Ліга» широко використовує можливості євроінтеграційних механізмів – нормативних документів і діючих органів.

У 2014 р. «Ліга» вступає в альянс з голландською «Партією Свободи» на чолі з Г. Віддерсом і французьким «Національним фронтом» на чолі з М. Ле Пен. Із початком війни на сході України та після анексії Криму М. Сальвіні неодноразово публічно висловлювався на підтримку Росії й скасування санкцій проти неї, відображаючи не державну, а власну партійно-політичну позицію. Під час виборчої кампанії, наприкінці 2017 р., з метою розширення свого електорального поля за рахунок виходу на виборців центральних і південних частин країни з логотипу та назви партії було вилучено слово «Північ». На виборах 04.03.2018 р. у Палату депутатів «Ліга» з 17,37% голосів виборців посіла третє місце в країні (73 депутати), поступившись лише «Руху 5 зірок» (32,66%) та Демократичній партії (18,72%), та отримала 37 місць у Сенаті (17,6% голосів). Загалом же правоцентристська коаліція, до якої, крім «Ліги» ввійшли очолювана С. Берлусконі «Вперед, Італія!», націоналістично консервативна партія «Брати Італії – Національний альянс» та ліберально-консервативна «Ми з Італією» отримали більшість голосів, достатню для створення парламентської коаліції.

У підсумку слід зазначити, що прямування країни шляхом цілеспрямованої і послідовної регіоналізації та практичне ігнорування нею політичних платформ, гасел і дій політичних сил, що містять очевидні ознаки сепаратистських, призвели в деяких

регіонах до маргіналізації останніх і втратою ними впливу, а на загальнонаціональному рівні – до значного переформатування регіонального сепаратизму в націоналістичний, переважно федералістський орієнтований (що підсилило його політичний вплив у країні) і євроскептичний, спрямований на регіоналізацію не лише власної країни, а й Європи в цілому. Якщо на початку 1990 рр. кількість мешканців північних регіонів, які виступали за відділення від Італії в разі відсутності федеративної реформи, коливалася біля позначки у 20%, у 2010 р. 58% населення Італії виступило за федеративний державний устрій. У разі, якщо перехід до федеративної форми державного устрою не буде здійснено, 61% жителів північних регіонів висловилися за вихід зі складу Італії.

Однак трансформації від сепаратизму до його пом'якшеного варіанту федералізму були уможливлені лише в тих регіонах, які не зазнавали певного втручання з боку країн-сусідів. У разі такого втручання (хоч би в якій формі воно здійснювалося) за наявності мовних і етнічних підстав для існування сепаратистських настроїв у регіоні рівень сепаратизму не знижується і не корелює ані з рівнем економічного розвитку, ані з детальною регламентацією міжетнічних і міжкультурних відносин, що позитивно розв'язує етнокультурні проблеми. Навіть багаторічне регулювання питання на міждержавному рівні є ефективним лише за умов його розгляду на рівні ЄС.

З іншого боку, наголос у регіональній політиці ЄС на підтримці розвитку регіонів країн-членів, доволі широкі повноваження його інституціональних органів, компетенція яких передбачає регулювання регіональних питань, та наявність системної нормативної бази для посилення ролі і значущості регіонів у розвитку країн Євросоюзу, завданням яких є вирівнювання регіонального розвитку та зниження конфліктогенного потенціалу в країнах, мали зворотній ефект, дозволяючи використовувати і документи, і інституції ЄС для посилення регіоналізму і орієнтацій на федералізацію Італії.

Висновки та рекомендації.

Таким чином, досвід Італії демонструє, що:

1. Провідними причинами виникнення й підживлення сепаратизму є передусім нерівномірність економічного розвитку регіонів країни, незавершеність націєтворення в державі й відповідна слабкість національної ідентичності в порівнянні з регіональними та етнічними.

2. Економічні чинники сепаратизму є не єдиними і далеко не завжди визначальними в поширенні сепаратистських настроїв і

рівні підтримки сепаратистських сил. Їх поява й популярність не має прямої залежності від рівня економічного розвитку й добробуту населення регіону. Хоча нерівномірність економічного розвитку регіонів у межах однієї держави в цілому провокує й підживлює сепаратизм у регіонах.

3. Для поширення сепаратистських ідей і настроїв не меншими за значущістю, ніж економічні, є історико-культурні, ціннісно-світоглядні, етнічні й мовні чинники. Можливість мінімізації їх впливу пов'язана з культурною і мовною політикою держави і, певною мірою, з виваженою політикою історичної пам'яті, спрямованої на формування єдиної багатоетнічної нації. Мовна політика, як засвідчує італійський досвід, дає позитивні наслідки за умов законодавчої і фінансової підтримки функціонування локальних мов у регіонах, однак ця позитивність є обмеженою за відсутності відповідної культурної політики (та одного з її визначальних складників – політики історичної пам'яті) і цілеспрямованого формування спільних на всьому державному просторі ціннісних основ суспільного життя.

4. За наявності зовнішнього впливу з боку країн-сусідів на етнокультурні й мовні проблеми в регіоні сепаратистські настрої зберігаються тривалий час і можуть мати радикальні й екстремістські форми вияву. Міждержавне узгодження в такому разі є ефективним за умов впливу міжнародної спільноти, поєднаного з рівними умовами й вимогами обох сторін фактичного міждержавного конфлікту. Зокрема, вимогами законодавчого та інших форм паритетного захисту представників іншомовного населення в обох країнах.

5. Позірно антиукраїнська позиція окремих політичних сил Італії, представники яких, перебуваючи на державних посадах, висловлюють підтримку Росії й російській анексії Криму, є, по-перше, не державною, а партійно-політичною і, по-друге, пов'язана з тим, що ідеологія переважання регіональних прав над загальнодержавними доволі поширена і виплекана самою внутрішньополітичною стратегією розвитку італійської держави, спрямованою на максимальну регіоналізацію країни. Попри свою популярність у населення вона, тим не менш, не відображає зовнішньополітичну і політико-правову позицію держави, які мусять корелювати і корелюють із засадничими принципами існування ЄС.

6. За реформування відносин центру з регіонами і розширення їх прав у відповідності до європейського принципу субсидіарності культурна політика і політика історичної пам'яті як її невід'ємний складник повинна залишатися в ексклюзивному державному віданні.

7. У протидії регіональному сепаратизму ключовим завданням є налагодження у всіх регіонах країни потужної інформаційної політики і пропаганди, спрямованої на поширення і зміцнення європейської системи цінностей і формування загальнонаціональної (багатоетнічної) ідентичності засобами історичної просвіти з широким використанням символічних можливостей української національної культури.

8. У відносинах з країною-агресором – Російською Федерацією слід, окрім іншого, піднімати питання й висувати вимоги забезпечення мовних, культурних та інших прав українців, які проживають на території РФ, залучаючи до розгляду цієї проблеми міжнародних суб'єктів – ЄС, країни Європи, США, міжнародні структури та організації.